

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ КОНСТРУЮВАННЯ АДАПТИВНОГО
ПОЛІКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА ПЕДАГОГІЧНОГО ВИШУ В АСПЕКТІ
ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ АДАПТАЦІЇ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

О.А.Галіцян

Анотація. У статті висвітлено теоретичні засади проблеми конструювання адаптивного полікультурного середовища педагогічного вишу в аспекті педагогічного супроводу адаптації іноземних студентів.

Ключові слова: полікультурне середовище, полікультурне навчання/виховання, полікультурний світогляд, іноземні студенти, педагогічний виш.

Аннотация. В статье представлены теоретические основы проблемы конструирования адаптивной поликультурной среды педагогического ВУЗа в аспекте педагогического сопровождения адаптации иностранных студентов.

Ключевые слова: поликультурная среда, поликультурное обучение/воспитание, поликультурное мировоззрение, этнокультурная компетентность, социокультурная компетентность.

Summary. The article is devoted to the consideration of the problem of foreign students' adaptation in adaptiveness environment of pedagogical university.

Key words: multicultural environment, multicultural education, multicultural outlook, foreign students, pedagogical university.

Вища школа сьогодення переживає процес модернізації, який спрямований на входження у Європейський простір, збереження національних традицій вищої освіти, на підготовку фахівців міжнародного рівня і високодуховних людей, здатних до утвердження і збагачення духовних цінностей. Інструментальні можливості педагогічної діяльності містять у собі як потенціал гуманної підтримки процесу становлення дитини в навчально-виховному середовищі, так і загрозу авторитарного нівелювання її особистісної неповторності. На сучасному рівні розвитку освітньої галузі стратегічного значення набуває принцип культуровідповідності, що передбачає органічну єдність громадянського виховання з історією та культурою народу, його мовою, народними традиціями та звичаями, що забезпечують духовну єдність, наступність та наслідуваність поколінь та принцип інтеркультурності, що передбачає інтегрованість української національної культури у контекст загальнодержавних, європейських і світових цінностей, у загальнолюдську культуру. Реалізація цих принципів означає, що в процесі громадянського виховання мають забезпечуватись передумови для формування особистості, вкоріненої у національний ґрунт і водночас відкритої до інших культур, ідей та цінностей.

Система професійної освіти майбутніх учителів об'єктивується процесуальністю культурологічної освіти майбутніх фахівців як відкритої системи та забезпечує неперервність саморозвитку майбутнього педагогів у культурі. Стимулювання потреби студентів у постійному культурному саморозвитку забезпечується в процесі культурологічної освіти формуванням самостійної навчальної активності майбутніх фахівців, що особливо актуально з огляду на постійне скорочення аудиторних годин на загальноосвітні курси у вищих навчальних закладах [8].

Актуальність дослідження викликана необхідністю розробки нових наукових підходів до виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах педагогічного напрямку в умовах полікультурного простору, гострої потреби в міжкультурних комунікаціях, що забезпечують духовну спрямованість планетарного виховання. Адже модернізація вищої освіти пов'язана не тільки з підвищенням якості освіти, але й з необхідністю ускладнення змісту виховання, акцентування уваги на культурологічних виховних аспектах як пріоритетних в освітній діяльності. Культура як духовний смисл і сутність людського життя повинна стати основним змістом державної освітньої політики, що спрямована на створення нової цивілізації і культури життя (за Д.Чернілевським [9]). У сучасних умовах необхідності розвитку міжнародної співпраці на всіх рівнях гостро постала проблема підготовки спеціалістів, які є представниками різноманітних культур. Реформування системи освіти, зміни умов навчання як на довузівському, так і на вузівському етапах потребують певної корекції засобів, методів і змісту навчання, гнучкого врахування цілої низки соціальних і психологічних чинників, що впливають на успішність процесу отримання вищої освіти іноземними студентами.

Теоретичною базою дослідження проблематики виховання й соціального становлення особистості

в контексті етнонаціональних процесів є науковий доробок вітчизняних та зарубіжних учених. Висвітленню історичного аналізу соціально-культурних процесів в Україні приділено увагу в дослідженнях В.Антоновича, М.Аркаса, Д.Багалія, М.Грушевського, М.Драгоманова, М.Костомарова, І.Огієнка. На необхідності урахування надбань народної культури в системі виховання наголошували вчені М.Костриця, В.Обозний, Ю.Руденко, С.Русова, О.Смоляк, М.Стельмахович, В.Сухомлинський, К.Ушинський, Г.Філіпчук та ін.

Світова педагогічна думка у відповідь на виникнення нових соціокультурних реалій (глобалізація й інтернаціоналізація світу, процеси етнокультурного самовизначення, проблеми мультикультурного суспільства й міграції) розробляє відповідну освітню стратегію, зміст якої відображено в нормативних документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського Союзу.

Загальнопедагогічні та психологічні аспекти полікультурного виховання досліджують учені Є.Ананьян, М.Баяновська, В.Біблер, М.Вачевський, Л.Волик, О.Джуринський, П.Каптерев, О.Ковальчук, І.Лощенова, Н.Миропольська, А.Панченко, О.Рудницька, А.Солодка, О.Сухомлинська. На різноманітних аспектах культурологічної підготовки майбутніх фахівців сфокусовують дослідницьку увагу вчені Г.Белугіна, О.Вознюк, Ф.Каган, О.Картавих, Н.Підбуцька, О.Романовський, Л.Товажнянський, Д.Чернілевський; проблеми виховання у полікультурному середовищі навчального закладу досліджують Л.Гончаренко, О.Грива, Г.Даутова, В.Долженко та інші вчені.

Водночас, *не визначено* дотепер специфіку конструювання полікультурного навчально-виховного середовища вищого педагогічного навчального закладу в аспекті адаптації до нього іноземних студентів. Крім того, не визначено чинники, що детермінують особливості педагогічного супроводу адаптації студентів-іноземців до адаптивного навчально-виховного середовища вишу.

Метою статті є визначення теоретичних засад проблеми конструювання адаптивного полікультурного середовища педагогічного вишу в аспекті педагогічного супроводу адаптації іноземних студентів.

Виклад основного матеріалу статті слід розпочати з результатів аналізу наукового фонду, що засвідчив відсутність усталених наукових поглядів щодо термінологічного тлумачення ідеї плюралізації в освіті. У педагогічній теорії і практиці такі поняття, як: мультикультурна, полікультурна, багатокультурна, міжкультурна освіта найчастіше вживаються як синонімічні.

Концептуальне значення в аспекті дослідження має наукова позиція академіка І. Зязюна[3,4,5,11], який наголошує на тому, що в сучасних умовах освіта має бути не тільки особистісно орієнтованою, а й бути *освітою культурологічного типу*. Саме така освіта, на думку вченого, забезпечує створення умов полікультурності (у сучасній полікультурній освітній системі культури взаємопроникають одна в одну, а людина постійно перебуває в умовах плюралізму культур).

Етнічне різноманіття багатьох європейських країн викликало появу декількох політичних та культурологічних концепцій, умовно об'єднаних парадигмою мультикультуралізму.

Термін «мультикультуралізм» («мультикультурність») найчастіше використовується для характеристики суспільства як такого, що вміщує численні відмінні, але взаємопов'язані культурні традиції й практики, які часто асоціюються з різними етнічними компонентами даного суспільства. Тобто, поняття «мультикультуралізм» характеризує співіснування в межах однієї території (країни) багатьох культур, за умови, що жодна з них не є панівною. Визнання суспільства мультикультурним призводить, насамперед до переосмислення уявлень про культурну єдність (цілісність) суспільства, що містить відмову від спроб «інтегрувати» різні етнічні групи, оскільки інтегрування передбачає перетворення на «невідрізненну» частку домінувальної культури. Крім того, мультикультурність суспільства вимагає переосмислення поняття культурного різноманіття.

У науковому обігу термін мультикультурність (полікультурність) найчастіше використовується для позначення багатокультурності чи багатоетнічності певного суспільства, тобто самого факту культурного різноманіття, а не певного аналітичного чи політичного підходу до нього.

Провідною ідеєю концепції мультикультуралізму (за С.Драгоевичем [9]) є створення державою рівних (хоча б потенційно) можливостей розвитку для меншин, подолання ієрархії культур – від домінувальної до «непрестижних» та «неперспективних». Зокрема, державні освітні й культурні органи мають визначати політику, конкретні заходи та ініціативи, які б надавали можливість різним культурам розвиватися поруч у межах однієї країни.

Майже не відрізняється за змістом наявна в країнах Заходу концепція інтегралізму, що передбачає забезпечення активного й позитивного діалогу різних культур у суспільстві, наголошує на їхньому взаєморозумінні та взаємозбагаченні за підтримки держави. Крім того, вчені послуговуються поняттям *транскультуралізм*. Цей термін було введено до наукового обігу на рубежі 80-90-х років ХХ ст. унаслідок транскультурних процесів, у ході двох головних дискусій: про «європейську

ідентичність» і систему цінностей, яка формується на наднаціональному рівні, та про зміст «транснаціональних культурних орієнтацій», нарешті – «культурний плюралізм» або *полікультурність*, що набув поширення в нашій державі. Відтак, *полікультурність* – це принцип функціонування та співіснування у певному соціумі різноманітних етнокультурних спільнот, з притаманним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує їх рівноправність, толерантність та органічність зв'язку з ширшою крос-культурною спільнотою, взаємозбагачення культур, а також наявність та визнання спільної загальнодержавної системи норм та цінностей, які становлять основу громадянської свідомості кожного члена соціуму [1,6,7]. У зв'язку з цим, під мультикультурною освітою здебільшого розуміють запровадження засад мультикультуралізму в освітній галузі, що виступає «галузевою» відповіддю на «виклик різноманітності», тобто багатоетнічності суспільства.

Принципового значення урахування принципу мультикультурності набуває на сучасному етапі розвитку національної системи освіти України.

Визначаючи концептуальні основи культурологічної освіти майбутніх учителів у вищому навчальному закладі, дослідниця О.Шевнюк з-поміж базових засад підготовки фахівців (*інтегральність*, як освоєння універсального знання різних культурних традицій, що уможливило формування цілісного уявлення студента про соціокультурну дійсність і місце у ній людини; *аксіологічність* як орієнтація на культурні цінності й смисли, що має підтримати закладення ціннісно-мотиваційного фундаменту педагогічної культури студента; *антропологічність* як акцент на суб'єктній природі культурних процесів, що впливає на формування продуктивного типу педагогічної діяльності майбутнього фахівця; *педагогічне спрямування* як забезпечення адекватності меті, завданням і принципам педагогічної діяльності вчителя) виокремлює і *полікультурність* як спосіб відображення множинності національних самобутніх культур, що сприяє становленню ціннісної та комунікативної толерантності студента [8].

У сучасних психолого-педагогічних концепціях набуло поширення поняття «інтеркультурне виховання», як виховання поваги та почуття гідності у представників усіх культур, не зважаючи на расове або етнічне походження, сприйняття взаємозв'язку та взаємовпливу загальнолюдського та національного компонентів культури у широкому значенні. Синонімічним до поняття «інтеркультурне виховання» є термін «полікультурне виховання». Здебільшого *полікультурне виховання* тлумачиться як педагогічний процес у суспільстві, що характеризується різноманітністю культур; компонент полікультурної освіти; складову професійної підготовки майбутніх фахівців тощо. Воно базується на засадах гуманізму, свободи, рівності, соціальної справедливості, здійснюється на основі концепцій мультикультуралізму, транскультуралізму, культурного плюралізму та національної ідеї [7].

Поняття *полікультурності* в Україні та за кордоном зараз набуває статусу міждисциплінарного теоретичного концепту, який залучено до наукового пошуку, що ведеться у сфері філософських, соціально-політичних, психолінгвістичних, мовознавчих, психолого-педагогічних та інших дослідницьких напрямів.

Аналіз культурологічної моделі підготовки майбутнього вчителя (за позицією дослідниці О.Шевнюк) надає підстави стверджувати, що загальнокультурний потенціал учителя в процесі перетворення з потенційної форми світобачення на актуальну інтенсифікує педагогічну діяльність. Професійні якості вчителя повноцінно формуються, розвиваються і проявляються в неперервному процесі його самореалізації в культурі. Діалектика взаємодії загальнокультурного і фахового полягає у тому, що загальнокультурне отримує свою максимальну реалізацію у фаховому і виступає його каталізатором. У зв'язку з цим, слід звернути увагу на поступове поширення дефініції «полікультурний світогляд», який набуває принципового значення в системі підготовки майбутніх фахівців – представників професій соціономічної сфери, зокрема освітян [8].

Полікультурний світогляд є складним інтегральним утворенням, системою принципів та знань, ідеалів та цінностей, поглядів на сенс життя в полікультурному суспільстві, які визначають професійну педагогічну діяльність та вчинки, ставлення до себе та до інших. Полікультурний світогляд впливає на зв'язки, відносини, форми спілкування людей у процесі освоєння ними сфери етнонаціонального та загальнолюдського в культурі. Кожна етнонаціональна культура самобутня, але вона є елементом в загальнолюдській культурі, остання – це те, що може бути цікаве й зрозуміле кожній людині. Отже, формування полікультурного світогляду в змісті професійної педагогічної освіти – це така організація життя, професійної діяльності, за якої педагог відкритий до сприймання культур інших народів. При цьому національне не заперечується, а навпаки, набуває ознак ґрунтовності, оскільки полікультурний простір розглядається як мозаїчна структура окремих національних елементів.

В аспекті підготовки майбутніх фахівців освітньої галузі в процесі навчання у вищих навчальних закладах полікультурність розглядається як здатність освіти і виховання навчати студентську молодь

сприймати різноманіття культур, здатність створити умови для формування толерантності, а це своєю чергою сприяє формуванню національної свідомості, патріотизму, інтеркультурної комунікації особистості.

Культурний континуум, який оточує особистість, надає межі, через які людина пізнає себе та інших, забезпечує зв'язки між членами однієї культури і водночас накреслює відмінність між групами. В поліетнічному, полікультурному просторі наявні відмінності свідомості, менталітету, моралі у груп та їх окремих представників. Людина успадковує мову, національність, переймає релігійні вірування, соціальний статус, звички, основні моделі вербальної та невербальної поведінки. Невід'ємним елементом категорії «ментальність» (відповідно наукової позиції Д.Чернілевського) виступає соціокультурна компетентність фахівця, без якої немислиме ефективне управління будь-яким колективом. Сама соціокультурна компетентність виступає не просто як обізнаність про сутність соціокультури, її цінності, але і як готовність і можливість задовольняти з її допомогою, передусім духовні потреби особистості і соціуму, наслідувати їх у повсякденному житті.

В аспекті дослідження слід зосередити увагу на змісті поняття «етнокультурна компетентність», зокрема її особливостей у контексті підготовки майбутніх учителів.

Етнокультурна компетентність майбутнього освітянина у сучасних психолого-педагогічних дослідженнях здебільшого тлумачиться як інтегроване утворення, представлене єдністю особистісного, гносеологічного, операційного, процесуального, інтегративно-оцінювального, проєктивного компонентів, що забезпечують у своїй взаємодії продуктивну етнокультурну діяльність і творчу самореалізацію майбутнього педагога. Доведено, що посилення інтернаціоналізації всіх процесів у сучасних умовах в усьому світі приводить до явища пріоритету загальнолюдських цінностей у їхньому взаємозв'язку з національними. Крім того, обґрунтовано взаємодію загальнолюдських і національних цінностей як відбиття взаємодії культур. У реальному житті національні цінності тісно пов'язані із загальнолюдськими, оскільки ті й ті фіксуються в матеріальній і духовній культурі різних народів.

Одним із найважливіших чинників успішного навчання іноземних студентів є їхня якомога повніша та швидша адаптація до умов проживання в новій країні, до особливостей побуту та навчання, культури і традицій народу, серед якого іноземець має прожити декілька років. Тому дуже важливо в цей період раціонально організувати та поєднати навчальну і виховну роботу задля досягнення найкращих результатів. Спеціально створений *адаптивний освітній простір вишу* забезпечує можливість культурного самовираження особистості, залучення до світових культурно-історичних цінностей, здійснення міжкультурної комунікації, формування толерантних відносин.

У межах вивчення інтегративних тенденцій міжетнічної взаємодії сучасного студентства особливу значущість має дослідження проблем міжетнічної адаптації, яка може бути тлумачена як процес прилаштування до змін у культурній ситуації, внаслідок чого особистість досягає відносної психологічної рівноваги та сумісності з оточенням, де домінує інша культура.

Важливою складовою педагогічного супроводу адаптації іноземних студентів є створення ефективного навчального адаптивного середовища. Оскільки адаптація є двовекторним, двобічним процесом, то саме підготовка педагогічного колективу вищого навчального закладу до взаємодії з іноземним студентом забезпечує цілісність, системність адаптаційних заходів. Не тільки іноземний студент має бути готовим до входження у нове для нього навчальне середовище, а й середовище має бути готовим прийняти його. Для реалізації своїх професійних функцій педагогу полікультурної орієнтації потрібно враховувати специфіку різних вікових і соціальних груп населення, об'єктивні регіональні умови їхнього життя, а також особливості їх впливу на людину; етнічні особливості ціннісних орієнтацій у сфері праці, побуту, дозвілля; особливості культурних і соціальних можливостей при наданні допомоги багатодітним сім'ям; етнокультурні історичні та соціальні особливості.

Сучасна молодь, особливо іноземна, відчуває велику потребу в добрі, любові й повазі, тому що майже на кожному кроці вона зустрічається з негативними явищами, зокрема з агресивністю. Викладач, який працює з іноземними студентами, повинен не тільки вміти інтерпретувати кінетичну інформацію в процесі спілкування зі студентами, але й використовувати весь комплекс невербальних засобів так, щоб повернути до себе увагу й зацікавити іноземну аудиторію під час заняття. Окрім того, викладач зобов'язаний знати та пам'ятати про існування невербальних зразків, що відбивають національно-культурну сферу мовного спілкування різних народів світу.

Поведінка студентів на занятті залежить від багатьох факторів. Під час заняття можливе байдуже ставлення або зухвалі пози студентів, окремі репліки, іноді це вписується в рамки стриманої поведінки, а іноді й виходить за них. Звісно, деякі вади в поведінці студентів іноді потребують моментальної реакції з боку викладача, але й у такій ситуації не можна поспішати з проявом своїх емоцій. Для того, щоб правильно обрати загальний напрямок виховного впливу на розум, почуття й волю студентів,

необхідно вміти зважувати наслідки свого вибору.

Висновки. Відтак, окрім методичної та педагогічної компетентності, викладач вишу повинен володіти етнопсихолінгвістичною компетентністю, тобто добре розбиратися у звичаях і законах країни, з якої прибув студент, бути знайомим з особливостями психології тієї чи тієї нації або народності й мати уявлення про ту мову, носієм якої є студент. У сучасних дослідженнях полікультурну освіту тлумачено як особливий спосіб мислення, заснований на ідеях свободи, справедливості, рівності; освітню реформу, націлену на перетворення традиційних освітніх систем так, щоб вони відповідали інтересам, освітнім потребам і можливостям вихованців незалежно від расової, етнічної, мовної, соціальної, гендерної, релігійної, культурної приналежності; міждисциплінарний характер, що пронизує зміст усіх дисциплін, а не окремі курси, методи і стратегії навчання, взаємини між усіма учасниками навчально-виховного середовища; залучення учнів до багатства світової культури через послідовне засвоєння знань про рідну і загальнонаціональну культури, формування у юного покоління толерантного ставлення до культурних відмінностей, рис, необхідних для життя в полікультурному світі. Тобто, полікультурною є така освіта, ключовим поняттям якої є культура як загальнолюдське явище; це спосіб допомоги особистості в подоланні шляху від засвоєння етнічної, національної культури до усвідомлення спільності інтересів народів в їх прагненні до світу, через культурний розвиток. Співвідношення професійної педагогічної діяльності з вимогами сучасності, відповідність особистісних, національних і загальнолюдських цінностей, які формуються у студентів, вимогам суспільства, – специфіка професійної підготовки сучасного педагога. Важливою складовою педагогічного супроводу адаптації іноземних студентів є створення ефективного навчального адаптивного середовища. Оскільки адаптація є двовекторним, двобічним процесом, то саме підготовка педагогічного колективу вищого навчального закладу до взаємодії з іноземним студентом забезпечує цілісність, системність адаптаційних заходів. Не тільки іноземний студент має бути готовим до входження до нового для нього навчального середовища, а й зазначене середовище має бути готовим прийняти його.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі вбачаємо в тому, що найважливішою передумовою прищеплення культури можуть стати навчальні дисципліни, що мають культурологічну спрямованість. У їхній основі лежить проблема вивчення історії й теорії розвитку культур як єдиного процесу, що розвивається, знання з таких наук, як культурологія, філософія, естетика, психологія, педагогіка, людинознавство, естетика, релігієзнавство. Однак саме дисципліни культурознавчого (та й загалом гуманітарного) циклу є найбільш змінними у навчальних планах: одні з них вилучаються, вводяться нові, використовуються варіативні тощо, що унеможливило створення стійкої знанневої бази для формування полікультурних знань і умінь студентів.

Література

1. Волик Л. В. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до полікультурного виховання учнів: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія та методика професійної освіти. – Київ, 2005. – 20с.
2. Євтух В. Б. Етнопедогогіка: Навчальний посібник // В.Б. Євтух, А. А. Марушкевич та 358н. // Київ, 2003. – 456с.
3. Зязюн І.А. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник [для вчителів, аспірантів, студентів середніх та вищих навчальних закладів] / І.А.Зязюн, Г.М. Сагач. – К.: Українсько-фінський інститут менеджменту та бізнесу, 1997. – 302с.
4. Зязюн І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії / Іван Андрійович Зязюн. – К.: Видавництво МАУП, 2000. – 312с.
5. Зязюн І.А. Психодіагностика педагогічної майстерності вчителя [Електронний ресурс] / І.Я. Зязюн // Вісн. Житомир. Держ. Ун-ту ім. І.Франка. — 2003. — N 12. — С. 52-55. Зязюн І.А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти [Електронний ресурс] / І.А. Зязюн // Вісн. Житомир. Держ. Ун-ту ім. І. Франка. — 2005. — N 25. — С. 13-18. — укр.
6. Назаренко Г. А. Виховання культури міжетнічних відносин старшокласників у позаурочній діяльності: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія та методика виховання. – Київ, 2007. – 20с.
7. Цимбрило С. М. Полікультурне виховання студентів в умовах освітньо-виховного середовища вищого технічного навчального закладу: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія та методика виховання. – Дрогобич, 2011. – 20с.
8. Шевнюк О. Л. Теорія і практика культурологічної освіти майбутніх учителів у вищій школі : автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 – теорія і методика професійної освіти. – Київ, 2004. – 40с.
9. <http://www.sod.univ.kiev.ua/PUBLICAT/SOC/YEVTUKH/index.htm>
10. <http://www.nbu.gov.ua/article/2003/03ziyacmv.zip>
11. www.nbu.gov.ua/article/2005/05ziascno.zip